

РЕСПУБЛИКАДА МАДАНИЙ ЯЙЛОВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ АХАМИЯТИ

Утепбергенова Венера Махсетовна

*«Ер кадастри ва ердан фойдаланиш» кафедраси ассистенти, «Ўздаверлойиҳа» илмий
лойиҳалаш институтининг мустақил изланувчиси.*

Аннотация: Республикада маданий яйловлардан фойдаланиш даражаси бугинги куннинг талабаларига жавоб бермайди. Бундан ташқари, турли салбий таъсирлар натижасида суғориладиган ерларнинг ҳолати бузилиб, улар қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетмоқда. Натижада маданий яйловлар кўлами камайиб бормоқда.

Калит сўзлар: Қорақалпоғистон Республикаси, маданий яйловлар, ем-хашак, алмашлаб фойдаланиш, алмашлаб экиш, навлар, яйлов дегредацияси.

Қириш: Қишлоқ хўжалигини юритиш, умуман аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан, чорвачиликни ем-хашак, саноатни эса хом-ашё билан таъминлаш ердан фойдаланиш билан ўзвий боғлиқдир. Бу тармоқ учун қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер майдонларидан, айниқса маданий яйловлардан мумкин қадар оқилона ва самарали фойдаланиш масаласи жуда муҳимдир.

Бизга маълумки мамлакатимизнинг маданий яйлов ерларидан фойдаланиш самарадорлигини доимий ошириб бориш, уларни турли салбий таъсирлар натижасида камайишига йўл қўймаслик йўналишлари билан чамбарчас боғлиқдир. Аммо, қайд қилиш зарурки, яйлов ерларидан айниқса, суғориладиган маданий яйлов ерларидан фойдаланиш даражаси мақсадга мувофиқ эмас. Бундан ташқари, турли салбий таъсирлар натижасида суғориладиган ерларнинг ҳолати бузилиб, улар қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетмоқда. Натижада, бундай ерлар миқдори камайиб кетмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири, бу – қонунчилик базасини етарлича эмаслигидир. Бироқ шуни алоҳида эътироф этиш лозимки, ерни табиий ресурс сифатида оқилона фойдаланиш ва муҳофазалаш мамлакатимизнинг асосий қонуни ҳисобланган – Ўзбекистон Республикаси Конституциясида аниқ белгилаб қўйилган [1].

Шунингдек, мамлакатимиз чорвачилик тармоғини такомиллаштириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7-ноябрдаги Қорақалпоғистон Республикасида чорвачилик тармоқларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4512-сонли Республиканинг Бўзатов, Мўйноқ, Тахтақўпир ва қўнғирот туманларини чорвачиликка ихтисослаштириш, ушбу ҳудудларда замонавий чорвачилик комплексларини ишга тушириш, яйлов ва пичанзорлардан самарали фойдаланиш ҳисобига аҳолининг чорвачилик маҳсулотлари, айниқса гўшт ва сут маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини таъминлаш даражасини оширишга катта аҳамият берилмоқда.

Тадқиқот объекти: Қорақалпоғистон Республикасининг маданий яйловзорлари ҳисобланади. Ҳозирги даврда Орол денгизи ҳавзасида вужудга келган сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ўта муҳим муаммолардан бири-бу дарё сувларининг суғориладиган дехқончилик ҳудудларида шаклландиган ва ҳар хил даражада шўрланган сувлар, қишлоқ хўжалиги экинлари, чорвачилик маҳсулотлари етиштиришда қулланиладиган захарли (гербицид, пестицид, доривор моддалар в.х.к) бирикмалар билан йўл куйилиши мумкин бўлган даражадан ортиқ туйинган коллектор-зовур, айрим саноат корхоналарида шаклландиган ташландиқ сувлар билан ифлосланиши ҳисобланади. Бунинг асосий сабаби мавжуд ер-сув захираларидан экстенсив фойдаланиш тамойили ҳукм сурган шурулар даврида, мазкур сўвлар дарёлар оқими ҳавзасидаги захираларнинг таркибий қисми тарзида қайд қилинган.

Сўнгги йилларда минтақа суғориладиган дехқончилик тарихида қайд қилинмаган ўта мураккаб ва номутоносиб вазият вужудга келди. Асосий дарёлар оқими ва умумий сув

захиралари йилдан-йилга камаймоқда, сифати эса ташландиқ сувлар ҳисобига ёмонлашмоқда. Жумладан ХХ-асрнинг 60 йиллари охирида дарё сувларида (Амударё, Сирдарё) эриган моддалар миқдори 0,5-1,0 г/л дан ошмас эди. Хозирги даврда бу курсаткич дарёнинг юқори қисмида 0,3-0,5г/л ни, куйи қисмида эса 1,7-2,0 г/л ни ташкил этмоқда. Ташландиқ сувларнинг хавза экологиясига салбий таъсири аста-секин кучайиб бормоқда [1].

Суғориладиган маданий яйловлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш қатор ташкилий механизмларни ҳам ўз вақтида жорий этилишини талаб қилади. Бундай механизмлардан бири, бу алмашлаб экиш, яъни ўсимликлардан юқори, сифатли ҳосил олиш ва тупроқ унумдорлигини ошириш мақсадида илмий асосланган режага мувофиқ экинларнинг навбатлаб экилиши тушинилади [2].

Алмашлаб экишни тўғри қўллаш тупроқнинг сув, табиий ва кимёвий хоссаларини яхшилади, ўсимлик тупроқдаги намликдан, озиқ моддаларидан унумли фойдаланилади, бегона ўтлар, зараркунанда ва касалликлар камаяди. Турли экинларни алмашлаб экиш натижасида тупроқда илдиз қолдиқлари ва ўсимликлар ўзлаштириа оладиган азот моддалари ортиб, тупроқ унумдорлиги ошади.

Ҳозирги кунда аксарият ҳолларда чорва ҳайвонлари мунтазам равишда бир яйлов ҳудудида боқилмоқда, айниқса, қудуқлар яқинида ва маҳаллий аҳоли яшаш жойлари атрофида. Бу эса яйловлардан меъёридан ортиқ фойдаланиш ҳолатини юзага келтирмоқда. Бу эса яйловлардан меъёридан ортиқ фойдаланиш, ўсимлик қопламанинг батамом бузилишига олиб келмоқда.

Суғориладиган маданий яйловлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш қатор ташкилий механизмларни ҳам ўз вақтида жорий этилишини талаб қилади. Бундай механизмлардан бири, бу алмашлаб экиш, яъни ўсимликлардан юқори, сифатли ҳосил олиш ва тупроқ унумдорлигини ошириш мақсадида илмий асосланган режага мувофиқ экинларнинг навбатлаб экилиши тушинилади. [3].

Хулоса.

1. Қорақалпоғистон Республикасидаги чорвачилик моллари сони ва табиий яйловзорларнинг ҳолатини ҳисобга олиб кўрганимизда чорва моллари учун йил давомида зарур ём ҳашакни тўлиқ таъминлай олмагани учун маданий яйловзорлар майдонларини кўпайтиришимиз зарур.
2. Маданий яйловзорлар учун серҳосил ва кўп йиллик ём ҳашак экинлари бўлган жўхорининг кўп йиллик «Азамат» нави, райграс ва бошқа да юқори ҳосил берадиган турларини танлаш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Реимов Н.Б., Утепбергенова В.М. Қорақалпоғистонда маданий яйловзорларни кўпайтиришнинг муҳим масалалари. // Тавсиянома. «FARMA PRINT NUKUS» ЖШЖ типографиясида босилди. 2022 жыл июль. 18 б.
2. Реимов Н.Б., Утепбергенова В.М. Орол бўйида маданий яйловзорларни ривожлантиришнинг аҳамияти. // Хоразм Маъмур академияси Ахборотномаси. 2022-6-1. Июнь сони. ОАК рўйхатидаги журнал). 179-181 бетлар.
3. Реимов Н.Б., Утепбергенова В.М. Яйловларни яхшилашда геоахборот тадбирлардан фойдаланиш. // Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институтида 2021 йил 17 сентябрда ўтказилган профессор «У.Е.Исмаиловнинг 70 йиллиги муносибети байрамига боғишланган конференция материаллари. 2 бет.